

УДК 323.2(477)

Методологія дослідження територіальних соціально-політичних спільнот України

Світлана Савойська,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури

У статті здійснюється аналіз теоретико-методологічного інструментарію дослідження територіальних соціально-політичних спільнот України як чинника формування загальнонаціональної єдності. Автор розглядає різні підходи, методи і засоби, спрямовані на досягнення консолідації українського суспільства.

Ключові слова: методологія, інструментарій, Україна, територіальні соціально-політичні спільноти, загальнонаціональна єдність.

Theoretical and methodological instrumentation of the research of territorial socio-political communities of Ukraine as a factor of the formation of national unity is analysed in the article. The author considers different approaches, methods and ways directed on the achievement of unity of the Ukrainian society.

Keywords: methodology, instrumentation, Ukraine, territorial socio-political community, national unity.

Становлення соціально-політичних спільнот незалежної Української держави відбувалося в умовах розрухи, економічної кризи та політизації української спільноти. Першочерговим завданням територіальних соціально-політичних спільнот України є формування загальнонаціональної єдності шляхом розв'язання мовно-політичних, міжконфесійних, міжцерковних, мовно-освітніх, міжрегіональних, інформаційних, економічних, міжпартійних та інших конфліктів. Щоб стабілізувати економіку, підняти рівень життя народу, створити робочі

місця та об'єднати українську спільноту, територіальні соціально-політичні спільноти України мають застосовувати такий інструментарій, який допоможе налагодити відносини між регіонами, конфесіями, церквами, політичними партіями, владою та опозицією тощо. Соціально-політичною спільнотою є нація, яка має бути об'єднана єдиною культурою, мовою, територією, спільними економічними і політичними зв'язками та інтересами. Враховуючи історичний шлях розвитку українського народу і порівнюючи його з західноєвропейськими політичними націями, варто зазначити, що проблема загальнонаціональної єдності в сучасній Україні є складною і комплексною. Тому ставиться мета: визначити та проаналізувати теоретико-методологічний інструментарій дослідження територіальних соціально-політичних спільнот України, який спрямовується на досягнення консолідації українського суспільства.

Серед вчених, які розглядають окремі аспекти цієї проблеми, можна назвати праці А. Білоуса, А. Бурячка, І. Дзюби, І. Іванова, А. Костирева, І. Кизименка, В. Крота, О. Маруховської-Картунової, М. Михальченка, Л. Нагорної, В. Пустовойтенка, А. Погрібною, Ю. Римаренка, З. Самчука, Т. Татаренко, М. Тиского, М. Томенка, В. Хмелька, О. Хорошилова, В. Черненка та інших. Доводиться визнати, що територіальні соціально-політичні спільноти в українській політичній думці ще не були об'єктом наукового аналізу. Будь-яка територіальна соціально-політична спільнота має стосунок до мовних, релігійних, освітніх, культурних проблем певного регіону, який усвідомлюється місцевою спільнотою як мала батьківщина, джерело ідентичності, солідарності та об'єднавча сила.

Варто зазначити, що територіальна спільнота, на відміну від політичної, за владу не бореться. Вона об'єднує громадян за певними інтересами, вирішує проблеми місцевого значення, впливає на рішення і діяльність влади. А що стосується визначення поняття «територіальні соціально-політичні спільноти» України, то це, насамперед, політичні партії, організації, рухи, угруповання, товариства, які об'єднують людей за ідеологією, інтересами та переконаннями. У той же час територіальні спільноти, як вважає Т. Татаренко, «вирізняються своєю індивідуальністю, мають соціокультурну специфіку та регіональну ідентичність, яка визначається не стільки національною, скільки територіальною приналежністю, що виокремлює психологічні, етнокультурні та соціальні риси»[1, с. 21].

На думку вітчизняних вчених, територіальну соціально-політичну спільноту національно-демократичного спрямування на початку 90-х рр. минулого століття намагався об'єднати Народний Рух України за перебудову. Результатом такого об'єднання було проголошення актів про суверенітет і незалежність Української держави, а також прийняття законів про прапор, герб, гімн і Конституції України. Але процес консолідації українського суспільства, який відбувався на початку 90-х рр. минулого століття, не набув подальшого розвитку. Йому перешкождали

внутрішньополітичні чвари, відсутність чіткого плану розвитку держави, боротьба за владу, що призвело до розколу соціально-політичної спільноти національно-демократичного спрямування. Це актуалізувало діяльність соціально-політичних спільнот лівого спрямування, що призвело до розколу українського суспільства за мовно-релігійною, мовно-політичною, мовно-інформаційною та іншими ознаками. Зокрема, вибір мови спілкування і визначення статусу російської мови є, на думку кандидата політичних наук Т. Панченко, чинником розчленування українського суспільства [2, с. 83].

Тому такі інститути як релігія, мова, звичаї, право, традиції, духовна і матеріальна культури, ЗМІ тощо, в одному випадку, можуть бути етнооб'єднуючими засобами, в іншому, – базою для протистояння і роз'єднання спільноти, яка уже буде не спроможною ототожнити себе з державними символами, історією, територією, культурою та державною мовою. Більш того, у роз'єданому суспільстві важко вирішувати будь-які проблеми, здійснювати реформи, досягати консенсусу, зберігати демократичні свободи та формувати національну ідентичність. Відтак, консолідувати українське суспільство необхідно для того, аби протистояти внутрішній і зовнішній агресії, захистити суверенну Українську державу і найцінніше – українську мову, яка на думку Т. Татаренко, зберігає все розмаїття накопичених знань, життєвого досвіду, звичаїв етносу, які можна передати наступним поколінням. Тобто, за певних політичних обставин мова може перетворитися на національний символ, на засіб етнодиференціації та реалізації архетипу «Ми» – «Вони» [1, с. 281].

Багатовікова бездержавність привчила українську спільноту ідентифікуватися з угорською, румунською, польською, чеською, словацькою, російською та іншими культурами. А щодо ідентифікації з російською культурою, то її й наразі інтенсивно підтримує Російська Федерація, яка, на думку російського вченого С. Беспалова, має створювати в державах близького зарубіжжя прошарок освічених, орієнтованих на Росію людей, які відіграють значну роль у політичному, економічному та культурному житті своєї держави [3, с. 118-128].

Такий прошарок існує і в Україні. Він свідчить про грубе втручання у внутрішні справи Української держави, що призводить до різного роду протистоянь в освітній, релігійній та політичній сферах. Національно-демократичні спільноти стверджують, що об'єднати українське суспільство можна буде лише тоді, коли весь український народ визнає українську мову єдиною державною, а Українську державу – незалежною і самостійною. Територіальні соціально-політичні спільноти національно-демократичного спрямування пишаються своєю приналежністю до української етнічної нації, яка прагне до демократичних цінностей і перетворень. Соціально-політичні спільноти лівого і лівоцентристського спрямувань стверджують, що об'єднати українську спільноту може лише двомовність і двокультурність, до якої уже повертається місцева влада у

східних і південних регіонах держави, зокрема в Одесі, де голова міськради О. Костусев заборонив депутатам звертатися до нього українською мовою [4].

Звичайно, що такі мовні «пріоритети» та специфічні орієнтації стоять на перешкоді консолідаційним процесам в Україні. Найважливішими чинниками, які створюють перешкоди на шляху до формування загальнонаціональної єдності, є низький рівень життя українського народу, гальмування поширення української мови в усіх сферах суспільного життя та на всій території України, нестача робочих місць, не виплата зарплат, підвищення тарифів на комунальні послуги, а також цін на продукти першої необхідності. Не сприяють в Україні суспільній консолідації домінування російської мас-культури, кількість російськомовної літератури російського виробництва, яка у разі перевищує обсяг вітчизняного книговидання, захоплення українських православних храмів, закриття та переведення на російську мову навчання україномовних навчальних закладів. Тому, щоб зберегти єдність і цілісність держави, необхідно захищати насамперед все українське в Україні, підвищувати рівень життя народу. А для цього необхідно реформувати економіку. Тобто, консолідувати українське суспільство, на думку І. Іванова, можна шляхом економічного відродження України і духовного єднання [5].

Важливим об'єднувчим інструментом є національна ідея, яка ґрунтується на соціальних, культурних, національних і політичних інтересах українського народу. Але не всіма територіальними соціально-політичними спільнотами вона сприймається однаково, можливо, через те, що в Україні переважає регіональна ідентичність, зокрема кримська, одеська, донецька, харківська та інші. Ці ідентичності намагаються сконструювати свою історію, культуру і мову, що іноді призводить до мовно-політичних, міжконфесійних, міжпартійних та міжрегіональних протистоянь. Національно-демократичні спільноти вважають, що загальнонаціональна консолідація має відбутися навколо української мови як єдиної державної. Таку думку обстоює доктор філології А. Погрібний. Якщо цього не станеться, то Україна, на його думку, буде слабкою, вразливою і роз'єднаною, оскільки українська мова є синонімом самої України як повноцінної, унітарної та соборної держави [6, с. 53, 178, 321, 360].

А щодо носіїв російськомовної культури, то вони, на думку більшості українських вчених, мають не чекати, поки Україна розпадеться і приєднається до Російської Федерації, а усвідомити себе частиною української політичної нації та об'єднатися навколо української культури. Для загальнонаціональної єдності українського народу культурна ідентифікація є надто важливою, оскільки українська етнічна нація, на думку багатьох політиків і вчених, формувалася не як державна, а як культурна. Про цей факт свідчить також вся історія розвитку українського народу як спільноти глибоко релігійної. У зв'язку з цим

загальнонаціональним об'єднавчим інструментом мають бути релігійні організації України, які мають пробудити свідомість українського народу та консолідувати його навколо правдивої історії, поклавши в основу справедливість, толерантність, взаємоповагу та любов до своєї Батьківщини. Зокрема, на мовній самоідентифікації, яка продовжує залишатись каменем спотикання загальнонаціональної консолідації України, зосередили увагу доктор філософських наук М. Михальченко та кандидат філософських наук З. Самчук. Вчені вважають, що мовна політика, яку проводить українська влада, не спонукає до єдності українського суспільства. На їх думку, держава є розколотою, а особа в такому соціумі не захищена від утисків держапарату та злочинців [7, с. 230, 260].

Роз'єднує українське суспільство судова система, яка, на думку більшості вчених і політиків, є несправедливою, заполітизованою і заангажованою. За таких умов об'єднати українську спільноту, розділену прибічниками лівоцентристської ідеології, яку підтримують комуністи, і національно-демократичної, якій симпатизують націоналісти, не так просто. Одна з них захищає інтереси Української держави, інша – Російської Федерації, де і наразі немає жодної української школи, дитячого садка та церкви. Більше того, у цій державі навколо українських організацій та єдиної бібліотеки виникають політичні конфлікти. У цій ситуації українській владі доцільно гостріше реагувати на такі речі, захищати мовні, культурні, релігійні та інші національні інтереси за межами держави, піклуватися про міжнародний імідж та авторитет України. Необхідно контролювати інформаційний простір, який має захищати державні інтереси на міжнародній арені, формувати позитивний імідж та авторитет. Йдеться про іноземний контроль над медіа-простором України, який розмиває національну єдність і солідарність соціально-політичних спільнот. У цьому випадку варто розуміти, що ЗМІ можуть не лише об'єднувати, а й роз'єднувати українську спільноту [8].

Загальнонаціональне єднання в сучасній Україні є політичною проблемою, якою спекулюють під час виборів, використовують в особистих цілях, що завдає шкоди економічним, освітнім, релігійним, мовним та іншим інтересам України. В результаті, українська спільнота стала ще більш заполітизованою, що, на думку автора книги «Україна – виход из лабиринта» В. Черненка, вже стало характерною українською особливістю. Це роз'єднує українську спільноту, створює напругу та спричиняє конфлікти у різних сферах життєдіяльності держави, зокрема у релігійній. У цьому випадку єдиним інструментом до її об'єднання, на думку В. Черненка, є союз держав – України, Білорусі і Росії, а також Російська православна церква, яка, на його думку, «врятує» українське суспільство від повної деградації. В усіх негараздах, які роз'єднують територіальні соціально-політичні спільноти та українське суспільство, винні, на думку

автора, «очень украинские политики», які намагаються посварити не лише українців і росіян, а й Україну з Росією [9].

Але є й інша точка зору: соціально-політичні спільноти національно-демократичного спрямування вважають, що українців і росіян намагаються посварити проросійські і «надто російські політики», які радикально настроєні до української історії та її героїв. А власне, О. Доній, В. Портніков, М. Катеринчук, В. Кириленко, Ю. Костенко, А. Яценюк та інші політики запевняють, що у деконсолідації української спільноти винні російські націоналісти, які втручаються у внутрішні справи України та намагаються об'єднати українську спільноту навколо російської мови та Російської православної церкви, що викликає опір тієї частини українських громадян, яка ідентифікує себе з Українською православною церквою та українською мовою як єдиною державною. У цьому випадку, на думку окремих політиків і вчених, бажано знайти середину між пріоритетністю української культури та підтримкою російської національної меншини. Хоча такий баланс є не зовсім вигідним для української мови, бо підтримка російської мови стоїть на заваді загальноконсолідаційним процесам в Україні [10, с. 237].

Як видно, проблема загальнонаціональної єдності є не лише внутрішньою, а й зовнішньою. Щоб об'єднати українське суспільство, територіальні соціально-політичні спільноти різних спрямувань мають припинити ворогувати між собою, переслідувати опонентів та вважати їх своїми ворогами, боротися за владу за будь-яких обставин, а також навчитися захищати не лише свої, а й національні інтереси. Тобто, вони мають бути своєрідним інтегратором українського народу, виразником його інтересів. У той же час український народ починає розуміти, що не всі соціально-політичні спільноти України захищають демократію, сприяють демократичним перетворенням та прагнуть до політичної стабільності. Нерідко вони є далекими від проблем народу, бо обстоюють лише власні інтереси, прагнучи здобути владу. В сучасній Україні, яка здійснює перехід до ринкових відносин, територіальні соціально-політичні спільноти мають визначати напрямок розвитку українського суспільства, загальнонаціональна єдність якого залежить від діяльності і відповідальності лідерів політичних партій, організацій та рухів. Більше того, загальнонаціональній єдності часто завдають шкоди територіальні соціально-політичні спільноти лівого та лівоцентристського спрямування. Свідченням дезінтеграції української спільноти є події, які сталися в освітній сфері на Південному Сході держави, зокрема в Одесі, на Донеччині та на День Перемоги у Львові. Щодо останніх, то вони, на думку народного депутата від Комуністичної партії О. Голуба, можуть повторитися 22 червня [11, с. 3].

Але все ж не повторилися. У той же час територіальні соціально-політичні спільноти лівого спрямування продовжують дезінтегрувати українську спільноту: вони виступають за двомовність, радянізацію

українського суспільства, а також – проти ринкових реформ. Соціально-політичні спільноти лівоцентристського спрямування упевнені, що реформи, які наразі здійснюються, консолідують українське суспільство, в результаті чого відбудеться зростання виробництва та підвищення рівня життя людей. Проти реформ, які наразі проводяться, виступають опозиційні спільноти України. На їхню думку, ці реформи проводяться не в інтересах народу і не поліпшують життя пересічних громадян. Більшість українських вчених вважають, що соціально-політична спільнота лівоцентристського спрямування дестабілізує політичну ситуацію у державі, а їх лідери є далекими від реальних проблем народу. Тому про об'єднання спільнот правого і лівого крила, а тим більше про загальнонаціональну консолідацію поки що говорити зарано. І не зважаючи на це, ідеї загальнонаціонального миру, побудови демократичної держави мають бути покладені в основу зближення територіальних соціально-політичних спільнот, які зможуть консолідувати українське суспільство лише тоді, коли:

- буде прийнято новий закон про українську мову як єдину державну, який припинить спекуляції навколо російської мови як другої державної, офіційної або регіональної;
- відбудеться нова ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, яка захищатиме лише ті мови, яким загрожує зникнення;
- припиниться тиск на засоби масової інформації, міліцію і суди;
- припиняться рейдерські захоплення православних храмів і церков в Україні;
- українські книги стануть дешевшими за російські і наповнять полиці книгарень;
- між Україною і Росією розпочнеться не політична, а реальна дружба, яка однаковою мірою відображатиме інтереси двох держав.

Отже, на дружбу без політики між двома державами годі розраховувати. Тому консолідує соціально-політичні спільноти України всіх спрямувань не червоний стяг, який завжди роз'єднував українську спільноту, а державний – блакитно-жовтий, а також герб і гімн, які символізують співпрацю, солідарність, злагоду, толерантність, компроміс, патріотизм, терпимість, взаєморозуміння, взаємоповагу, взаємоповагу. Найбільшою об'єднувачою фігурою у державі є Президент, який наділений усією повнотою влади. Він має засудити політику розбрату і покарати тих, хто цю політику проводить. Було б доцільно розробити Концепцію формування загальнонаціональної єдності, яка була б орієнтована на суспільну солідарність і толерантність, відродження історичної пам'яті українського народу, досягнення загальнонаціонального консенсусу, становлення української політичної нації, утвердження демократичних та європейських цінностей тощо.

Література:

1. **Татаренко Т.** Регіональний фактор у політичному житті України (політико-правові аспекти): Монографія / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005. – 416 с.
2. **Панченко Т.** Політична регіоналістика: навчальний посібник / Т.В.Панченко. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – 188 с.
3. **Беспалов С.** Перспективы реализации геополитических интересов России на постсоветском пространстве // «Полис. Политические исследования». – Москва. – № 2. – 2011. – 192 с.
4. Школи в Одесі стали двомовними [Електронний ресурс] Режим доступу: http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/shkoli_v_odesi_stali_dvomovnimi/. – Назва з титул. екрану.
5. **Іванов І.** Сучасні проблеми консолідації українського суспільства // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 1999. – Випуск 44. – С. 39-41.
6. **Погрібний А.** Захочеш – і будеш: Публ. ст. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2007. – 484 с.
7. **Михальченко М., Самчук З.** Україна доби межичасся. Близк та убозтво куртизанів. – Дрогобич: «Відродження», 1998. – 288 с.
8. **Костирев А.** Ціннісна комунікація як умова консолідації української нації // Політичний менеджмент. – К., 2007. – № 5(26). – С. 105-116.
9. **Черненко В.** Украина – выход из лабиринта. – К.: «Саммит-Книга», 2010. – 360 с.
10. **Нагорна Л.** Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.
11. «Свобода» зовёт Львов на войну // Сегодня. – 31 травня 2011. – С. 3.